

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

28 marca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Pierwszy Prezes SN Małgorzata Manowska (przewodniczący)

SSN Marcin Łochowski

Prezes SN Joanna Misztal-Konecka (sprawozdawca)

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 28 marca 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej Banku spółki akcyjnej w W.
od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie
z 2 grudnia 2021 r., I ACa 99/21,
w sprawie z powództwa M.D.
przeciwko Banku spółce akcyjnej w W.
o zapłatę,

- 1. oddala skargę kasacyjną;**
- 2. zasądza od Banku spółki akcyjnej w W. na rzecz M.D. 5400
(pięć tysięcy czterysta) złotych kosztów postępowania
kasacyjnego.**

Marcin Łochowski
(R.N.)

Małgorzata Manowska

Joanna Misztal-Konecka

UZASADNIENIE

1. Pozwem z 9 sierpnia 2019 r., zmodyfikowanym ostatecznie pismem procesowym z 21 kwietnia 2020 r. a sprostowanym pismem z 14 maja 2020 r., M.D. domagała się ustalenia, że umowa kredytu łącząca ją z Bankiem spółką akcyjną w W. (dalej również jako: „Bank”) jest nieważna oraz wniosła o zasądzenie od Banku kwot 134 693,26 zł, 15 581,70 zł oraz 80 623,66 franków szwajcarskich (CHF) – wszystkich powyższych kwot tytułem nienależnego świadczenia – wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty. W pozwie zawarła również roszczenie ewentualne. Powódka wniosła o zasądzenie kosztów procesu.

W odpowiedzi na pozew bank wniósł o oddalenie powództwa w całości oraz zasądzenie kosztów.

2. Wyrokiem z 10 listopada 2020 r. Sąd Okręgowy w Warszawie zasądził od Banku na rzecz M.D. 134 693,26 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 9 sierpnia 2019 r. do dnia zapłaty (pkt I); zasądził od Banku na rzecz powódki 80 623,66 CHF wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 9 sierpnia 2019 r. do dnia zapłaty (pkt II); ustalił, że umowa o kredyt hipoteczny nr [...], zawarta w dniu 14 maja 2008 r. między powódką a pozwanym (poprzednia firma [...] Bank S.A.), jest nieważna (pkt III) oraz zasądził od pozwanego na rzecz powódki koszty procesu (pkt IV).

3. Wyrokiem z 2 grudnia 2021 r. Sąd Apelacyjny w Warszawie oddalił apelację pozwanego banku i rozstrzygnął o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy, z których dla rozstrzygnięcia skargi kasacyjnej istotne są następujące:

Dnia 14 maja 2008 r. M.D. zawarła z [...] Bank spółką akcyjną w W. umowę o kredyt hipoteczny dla osób fizycznych [...] waloryzowany kursem CHF. Zawierając tę umowę, powódka działała jako konsument. Celem kredytu było finansowanie budowy domu jednorodzinnego. Kwotę kredytu określono na 700 000 zł, a jako walutę waloryzacji kredytu wskazano CHF. Okres kredytowania miał wynieść 360 miesięcy, a spłata kredytu miała być dokonywana w malejących ratach kapitałowo-odsetkowych.

Kwota kredytu wyrażona w walucie waloryzacji na koniec 7 maja 2008 r. według kursu kupna waluty z tabeli kursowej [...] Banku S.A. wynosiła 341 280,28 CHF. Kwota ta miała charakter informacyjny i nie stanowiła zobowiązania banku. Powódkę uprzedzono, że wartość kredytu wyrażona w walucie obcej w dniu uruchomienia kredytu mogła być różna od podanej w umowie.

Kredyt oprocentowany był według zmiennej stopy procentowej: na dzień wydania decyzji kredytowej oprocentowanie kredytu w stosunku rocznym wynosiło 3,79%, zaś marża banku wynosiła 0,9%, natomiast w kolejnych miesiącach miało ono być aktualizowane z zastosowaniem stawki bazowej LIBOR 3M i stałej marży banku.

Splata kredytu miała następować w ratach kapitałowo-odsetkowych w terminach i kwotach zawartych w harmonogramie spłat, w złotych po uprzednim ich przeliczeniu według kursu sprzedaży CHF z tabeli kursowej [...] Bank S.A., obowiązującego na dzień spłaty z godziny 14:50.

Integralną część umowy miał stanowić „Regulamin udzielania kredytu hipotecznego dla osób fizycznych [...]”. Kredytobiorczyni oświadczyła, że została dokładnie zapoznana z kryteriami zmiany stóp procentowych kredytów oraz zasadami modyfikacji oprocentowania kredytu, warunkami udzielenia kredytu złotowego waloryzowanego kursem waluty obcej, ze związanym z kredytem waloryzowanym ryzykiem kursowym.

W wykonaniu umowy bank wypłacił powódce kwotę 700 000,01 zł.

Dnia 10 maja 2012 r. M.D. zawarła z [...] Bank S.A. aneks do umowy, w którym ustalono, że bank zapewnia kredytobiorcy możliwość dokonywania zmiany waluty spłaty kredytu hipotecznego dla osób fizycznych [...] waloryzowanego kursem CHF ze złotych polskich na walutę waloryzacji oraz z waluty waloryzacji na złote w okresie obowiązywania umowy.

Bank pobrał z rachunku powódki kwotę 119 111,56 zł tytułem rat kapitałowo-odsetkowych w okresie od 10 sierpnia 2009 r. do 10 maja 2012 r., kwotę 15 581,70 zł tytułem składek na ubezpieczenie spłaty rat kredytu w zakresie poważnego zachorowania oraz pobytu w szpitalu w wyniku choroby i nieszczęśliwego wypadku w okresie od 10 czerwca 2010 r. do 10 lipca 2019 r. oraz kwotę 80 623,66 CHF

tytułem rat kapitałowo-odsetkowych w okresie od 10 czerwca 2012 r. do 10 lipca 2019 r.

Pismem datowanym na 16 lipca 2019 r. powódka wezwała pozwanego do zapłaty 181 032,24 zł oraz 79 752,16 CHF w związku z nieważnym charakterem umowy, na które bank udzielił odpowiedzi odmownej.

4. Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu Okręgowego co do tego, że powódka ma interes prawny w ustaleniu nieważności umowy kredytu, ponieważ ewentualne powództwo o świadczenie nie zabezpiecza w pełni jej sytuacji prawnej z powodu wynikającego z umowy obowiązku świadczenia rat do roku 2038 oraz istnienia hipoteki na nieruchomości powódki.

W pozostałym zakresie kwalifikacja prawna dokonana przez sądy obu instancji była odmienna. Sąd Okręgowy zakwalifikował umowę zawartą przez strony jako umowę kredytu waloryzowanego do waluty obcej (CHF), z tym że w jego ocenie postanowienia umowy nie spełniały funkcji waloryzacyjnej, o której mowa w art. 358¹ § 2 k.c. Uznał, że rozbieżność między kwotą kredytu i walutą wypłaty kredytu (złote) a walutą rat kapitałowo-odsetkowych (CHF) prowadzi do nieważności umowy na podstawie art. 58 § 1 k.c. w zw. art. 69 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (dalej: „pr.bank.”) oraz art. 353¹ k.c. Stosunek zobowiązaniowy, ukształtowany w wyniku zawartej przez strony umowy kredytu, wykracza poza granice swobody umów określone w art. 353¹ k.c., z uwagi na zastosowanie przez bank tworzonych przez siebie tabel kursów walut, mających bezpośredni wpływ na treść zobowiązania powódki, a zatem pozostawienie jednej ze stron możliwości swobodnego kształtowania wskaźnika waloryzacji w trakcie trwania stosunku zobowiązaniowego i swobodnego określania wysokości świadczenia drugiej strony.

Sąd Okręgowy założył też, że bez omówionych wyżej postanowień dotyczących możliwości kształtowania przez bank wedle jego woli, w trakcie wykonywania umowy, wysokości świadczenia kredytobiorczyni, w szczególności bez klauzuli indeksacyjnej, której zakres nie został w żaden sposób ograniczony, sporna umowa kredytu nie zostałaby zawarta. W konsekwencji zachodziła zatem konieczność uznania za nieważną całej umowy.

Jedynie dodatkowo Sąd Okręgowy wskazał także na abuzywność postanowień § 1 ust. 3A w zw. z § 1 ust. 3 oraz § 10 ust. 1 w zw. z § 10 ust. 5 umowy, obejmujących zasadniczo klauzule indeksacyjne, ale stanął na stanowisku, iż postanowienie umowy sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem ustawy, nie może być uznane za niedozwolone postanowienie umowne na podstawie art. 385¹ § 1 k.c. Gdyby jednak to ostatnie stanowisko nie zostało uznane za prawidłowe, Sąd Okręgowy uznał, że możliwość arbitralnego ustalania kursu CHF przez bank niewątpliwie jest sprzeczna z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy kredytobiorców, klauzula ta nie określa jednak głównego świadczenia stron, choć jest sformułowana w sposób niejednoznaczny. Usunięcie tych klauzul z umowy prowadziłoby do jej nieważności, bowiem możliwość jej wykonywania w kształcie pozbawionym tych klauzul wydaje się wątpliwa.

Nieważność umowy kredytu z 14 maja 2008 r. skutkowałą uznaniem za zasadne żądania powódki o zwrot wszystkiego, co na jej podstawie świadczyła w okresie od 10 sierpnia 2009 r. do 10 lipca 2019 r.

Tymczasem w ocenie Sądu Apelacyjnego w sprawie nie znajdowały zastosowania art. 58 k.c. w zw. z art. 69 pr.bank. i art. 353¹ k.c., albowiem uzgodnienie, że kredyt zostanie rozliczony w innej walucie niż waluta kredytu nie pozostaje co do zasady w sprzeczności z naturą zobowiązania, którego źródłem jest umowa, nie narusza również prawa ani zasad współżycia społecznego. Sąd ten uznał natomiast, że doszło do naruszenia art. 385¹ k.c., bowiem umowa zawierała postanowienia niedozwolone, niezgodne z dobrymi obyczajami i rażąco niekorzystne dla konsumentki, dotyczące mechanizmu waloryzacji świadczenia. Bank przyznał sobie prawo do arbitralnego decydowania o wysokości kwot kredytu oraz rat, które powódka miała spłacać, a wynikało to z treści klauzul abuzywnych. Klauzule indeksacyjne wpływają na główne świadczenie z umowy i są sformułowane w sposób niejednoznaczny. W ocenie Sądu Apelacyjnego sprzeczność z dobrymi obyczajami działań strony pozwanej tkwiła w procedurze towarzyszącej zawieraniu umowy kredytowej z powódką, przejawiającej się m.in. brakiem indywidualnego ustalenia postanowień umownych, tworzeniu przez partnera konsumenta takich klauzul umownych, które godzą w równowagę kontraktową stron stosunku umownego, niedoinformowaniu powódki odnośnie do ryzyka kursowego. Rażące naruszenie

interesów konsumenta wyraża się w nieusprawiedliwionej dysproporcji praw i obowiązków na niekorzyść konsumenta.

W ocenie Sądu Apelacyjnego brak podstaw do uzupełnienia luk w umowie powstałych na skutek usunięcia abuzywnych klauzul waloryzacyjnych kursem średnim NBP. Bez takich uzupełnień zaś umowa nie może dalej obowiązywać, bowiem bez postanowień § 1 ust. 3 i 3A, § 10 ust. 5, § 12 ust. 5 umowy nie da się ustalić jak powinno wyglądać prawidłowe przeliczenie waluty polskiej na CHF (indeksacja) i jaka jest wysokość poszczególnych rat należnych stronie pozwanej.

5. Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego wniósł pozwany bank, zaskarżając go w całości. Zaskarżonemu wyroku zarzucił naruszenie: art. 385¹ § 1 k.c. w związku z art. 4 ust. 2 Dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (dalej: „dyrektywa 93/13”); art. 385¹ § 1 i art. 385² k.c.; art. 385¹ § 2 k.c. w zw. z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 65 § 2 w zw. z art. 358 § 2 k.c.; art. 385¹ § 2 k.c. w zw. z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 65 § 2 k.c.; art. 385¹ § 1 zdanie pierwsze i art. 385¹ k.c. § 2 w zw. z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13; art. 385¹ § 1 w zw. z art. 385² k.c.; art. 385¹ § 1 k.c.; art. 385¹ k.c. w zw. z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13; art. 385¹ w zw. z art. 353¹ w zw. z art. 65 § 2 k.c.; art. 411 pkt 2 k.c.; art. 405 w zw. z art. 410 k.c.; art. 111 ust. 1 pkt 4 w zw. z art. 1 w zw. z art. 5 ust. 2 pkt 7 pr.bank. oraz art. 189 k.p.c.

Skarżący domagał się uchylenia zaskarżonego wyroku w całości i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

6. W odpowiedzi na skargę kasacyjną powódka domagała się jej oddalenia i zasądzenia kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

7. Strony niniejszego sporu zawarły umowę kredytu indeksowanego kursem waluty obcej. Sąd Apelacyjny ocenił postanowienia dotyczące przeliczenia kwoty kredytu i spłat na CHF jako abuzywne postanowienia umowne, które nie wiążą konsumenta, a nadto stwierdził, że po ich usunięciu umowa kredytu nie może dalej

funkcjonować, to zaś nakazuje stwierdzić jej nieważność. W skardze kasacyjnej podniesiono kilkanaście zarzutów, które można sprowadzić do tego, że skarżąca podważa stanowisko Sądu Apelacyjnego, kwestionując prawidłowość kwalifikacji wskazanych postanowień przeliczeniowych jako abuzywnych, ewentualnie wskazując, że abuzywność dotyczy jedynie zawartych w postanowieniach umownych odniesień do tabel kursowych banku, co pozwala na dalsze funkcjonowanie umów kredytowych z zastosowaniem średniego kursu wymiany walut NBP. Nadto zarzuty skarżącej odnoszą się do braku interesu prawnego powódki w uzyskaniu orzeczenia ustalającego.

8. Zagadnienie interesu prawnego w kontekście tzw. spraw frankowych było już przedmiotem poszerzonej analizy Sądu Najwyższego. Opowiedziano się w tym zakresie za szerokim pojmowaniem interesu prawnego, o ile powód wykaże, że wyrok ustalający wywoła takie konsekwencje prawne w stosunkach między stronami, w wyniku których ich sytuacja prawna zostanie określona jednoznacznie, nie będzie budziła wątpliwości, co spowoduje w konsekwencji, iż zostanie usunięta niepewność co do istnienia określonych praw i obowiązków stron oraz ryzyko ich naruszenia w przyszłości. Ocena istnienia interesu prawnego musi uwzględniać to, czy wynik postępowania doprowadzi do usunięcia niejasności i wątpliwości co do danego stosunku prawnego i czy definitywnie zakończy spór na wszystkich płaszczyznach tego stosunku lub mu zapobiegnie. Interes prawny wyrażający się w osiągnięciu konkretnych skutków prawnych w zakresie usunięcia niepewności sytuacji prawnej powoda musi być analizowany przy założeniu uzyskania orzeczenia pozytywnego oraz przy analizie, czy w razie wyroku negatywnego może on osiągnąć tożsamy skutek w zakresie ochrony swej sfery prawnej w innej drodze, za pomocą wniesienia powództwa na innej podstawie prawnej (zob. np. wyrok SN z 28 lipca 2023 r., II CSKP 611/22, wraz z powołanym w nim orzecznictwem).

Należy więc przyznać rację powódce i uznać, że przysługuje jej interes prawny w dochodzeniu ustalenia nieważności umowy, a dokładniej ustalenia nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy kredytu. Dopiero ostateczne rozstrzygnięcie w zakresie powództwa o ustalenie nieważności umowy kredytu zniesie stan niepewności powódki (kredytobiorczyni) co do zasadności uiszczania rat, których termin wymagalności jeszcze nie nastąpił, i sposobu rozliczenia umowy.

Wyrok odnoszący się zatem jedynie do roszczenia dotyczącego zapłaty nie zakończyłby w definitywny sposób powstałego między stronami sporu. Kwestia wzajemnego rozliczenia jest bowiem konsekwencją stwierdzenia nieważności umowy (zob. wyrok SN z 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44). Wyłącznie zatem wyrok ustalający nieistnienie stosunku prawnego jest w stanie usunąć w sposób kompletny stan niepewności istniejący pomiędzy stronami. Oznacza to, że nie jest wykluczone dochodzenie równocześnie zapłaty związanej z nieważnością umowy, jak i ustalenia nieistnienia stosunku prawnego kreowanego tą umową; o dopuszczalności takiego połączenia decydują właściwości konkretnego stosunku prawnego.

Trzeba też zauważyć, że – wbrew wywodom skargi kasacyjnej – Sąd Apelacyjny nie przyjął jakoby wyrok ustalający nieważność umowy kredytu wydany w trybie art. 189 k.p.c. mógł stanowić samoistną podstawę do wykreślenia hipoteki z księgi wieczystej nieruchomości. Stwierdził jedynie, że „dodatkowo interes ten przejawia się w tym, że powódka musi godzić się na pobieranie z konta nienależnych bankowi środków i nie ma możliwości sprzeciwienia się takiemu działaniu, a nade wszystko nieruchomość powódki ciągle jest obciążona hipoteką, stanowiącą zabezpieczenie umowy, która zawiera klauzule niedozwolone”. Nie sprecyzował zatem w jakim kontekście ustalenie nieważności łączącego strony stosunku prawnego ma znaczenie także z perspektywy zabezpieczenia hipotecznego.

9. Chybione są zarzuty skarżącej podważające kwalifikację kwestionowanych przeliczeniowych postanowień umownych jako określających główne świadczenia stron. Za świadczenia główne należy uznać świadczenia należące do kategorii przedmiotowo istotnych w powstałym między stronami stosunku cywilnym, typowe dla niego i charakterystyczne, decydujące o istocie umowy, chociaż niekonieczne zaliczane w systematykach doktrynalnych do kategorii *essentialia negotii* (zob. wyroki SN: z 6 kwietnia 2004 r., I CSK 472/03; z 8 czerwca 2004 r., I CK 635/03; z 8 listopada 2012 r., I CSK 49/12, OSNC 2013, nr 6, poz. 76; z 2 kwietnia 2015 r., I CSK 257/14; z 30 września 2015 r., I CSK 800/14, OSNC 2016, nr 9, poz. 105; z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16; z 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7-8, poz. 79, i z 24 października 2018 r., II CSK 632/17).

Sąd Najwyższy zajmował pierwotnie stanowisko, że klauzule indeksacyjne nie stanowią postanowień określających główne świadczenia stron w rozumieniu art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c., a jedynie pośrednio wywierają wpływ na wysokość świadczenia głównego (m.in. wyroki: z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134; z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16; z 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7-8, poz. 79; z 24 października 2018 r., II CSK 632/17; z 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17; z 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, i z 29 października 2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020, nr 7-8, poz. 64).

Pogląd ten został jednakże zarzucony na rzecz stanowiska, że klauzule kształtujące mechanizm indeksacji określają główne świadczenie kredytobiorcy. Jeśli bowiem zważyć, że stosownie do art. 69 ust. 1 pr.bank. przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu, wówczas nie powinno budzić wątpliwości, że obowiązek zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu stanowi główne świadczenie kredytobiorców. Skoro tak, trudno podzielić stanowisko, że klauzula indeksacyjna nie odnosi się bezpośrednio do elementów przedmiotowo istotnych umowy kredytu bankowego, a zatem do oddania i zwrotu sumy kredytowej, skoro wysokość tej sumy wprost kształtuje (zob. zwłaszcza wyroki SN: z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17; z 9 maja 2019 r., I CSK 242/18; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr B, poz. 20; z 30 września 2020 r., I CSK 556/18; z 2 czerwca 2021 r., I CSKP 55/21; z 27 lipca 2021 r., V CSKP 49/21; z 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22, i z 3 lutego 2022 r., II CSKP 459/22).

W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej również wskazano, że za warunki umowy, które mieszczą się w pojęciu określenia głównego przedmiotu umowy w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy uważać te, które określają podstawowe świadczenia w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę (zob. wyrok z 30 kwietnia 2014 r., C-26/13, Árpád

Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, pkt 49, oraz liczne wyroki, które się na niego powołują).

10. Prawodawca unijny, a za nim polski ustawodawca, zdecydowali o wykluczeniu kontroli abuzywności postanowień umownych określających główne świadczenia stron, ponieważ są one objęte należytą uwagą obu stron, a zatem można zakładać, że odzwierciedlają rzeczywistą wolę konsumenta. Jedyne wyjątek w tym zakresie poczyniono dla postanowień, które nie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny (art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c.).

W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazano, że wymóg, zgodnie z którym warunek umowny musi być wyrażony prostym i zrozumiałym językiem, powinien być rozumiany jako nakazujący nie tylko, by dany warunek był zrozumiały dla konsumenta z gramatycznego punktu widzenia, ale także, by umowa przedstawiała w sposób przejrzysty konkretne działanie mechanizmu wymiany waluty obcej, do którego odnosi się ów warunek, a także związek między tym mechanizmem a mechanizmem przewidzianym w innych warunkach dotyczących uruchomienia kredytu tak, by konsument był w stanie oszacować, w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria, wpływające dla niego z tej umowy konsekwencje ekonomiczne (wyrok z 30 kwietnia 2014 r., C-26/13, pkt 75, i kolejne, które się na niego powołują). W praktyce oznacza to możliwość ustalenia treści stosunku zobowiązaniowego, w tym zwłaszcza rozmiaru przyszłego świadczenia konsumenta, przy wykorzystaniu zobiektywizowanego kryterium przeciętnego konsumenta (zob. wyroki SN: z 2 czerwca 2021 r., I CSKP 55/21; z 27 lipca 2021 r., V CSKP 49/21, i z 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22).

Sąd Najwyższy już wielokrotnie wskazywał, że postanowienia, które uprawniają bank do jednostronnego ustalenia kursów walut, są nietransparentne, ponieważ pozostawiają pole do arbitralnego działania banku i obarczają kredytobiorcę nieprzewidywalnym ryzykiem. W konsekwencji postanowienia umowy (regulaminu), określające zarówno zasady przeliczenia kwoty udzielonego kredytu na złotówki przy wypłacie kredytu, jak i spłacanych rat na walutę obcą, pozwalające bankowi swobodnie kształtować kurs waluty obcej, mają charakter niedozwolonych postanowień umownych (zob. np. wyroki: z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14,

OSNC 2016, nr 11, poz. 134; z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16; z 24 października 2018 r., II CSK 632/17; z 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17; z 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18; z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17; z 9 maja 2019 r., I CSK 242/18; z 29 października 2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020, nr 7-8, poz. 64; z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr B, poz. 20; z 30 września 2020 r., I CSK 556/18; z 2 czerwca 2021 r., I CSKP 55/21; z 27 lipca 2021 r., V CSKP 49/21, i z 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22).

Sprzeczność z dobrymi obyczajami i naruszenie interesów konsumenta polega w tym przypadku na uzależnieniu wysokości świadczenia banku oraz wysokości świadczenia konsumenta od swobodnej decyzji banku, przy czym dla tej oceny nie ma znaczenia, czy bank w rzeczywistości z tej swobody korzystał, niekorzystnie kształtując pozycję konsumenta. Oceny, czy postanowienie umowne jest niedozwolone (art. 385¹ § 1 k.c.), dokonuje się bowiem według stanu z chwili zawarcia umowy (uchwała SN z 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2), a nie z chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c.), przy czym oceny te nie mogą abstrahować od wykładni prawa Unii Europejskiej dokonywanej przez Trybunał Sprawiedliwości. Pozostaje jedynie zauważyć, że trudne do wyobrażenia jest prezentowane w istocie w skardze kasacyjnej stanowisko, że powódka zaakceptowałaby swobodę banku ustalania kursu waluty, a w konsekwencji wysokości świadczeń stron, gdyby tego rodzaju postanowienie umowne było indywidualnie negocjowane.

11. Wbrew stanowisku pozwanej negatywnej oceny postanowień przeliczeniowych nie niweczy to, że przepisy Prawa bankowego zobowiązują bank do ogłaszania w miejscu wykonywania czynności, w sposób ogólnie dostępny stosowanych kursów walutowych (art. 111 ust. 1 pkt 4 pr.bank.). Ogłoszenie informacji, o której mowa w art. 111 ust. 1 pkt 4 pr.bank., ma ułatwić potencjalnemu lub obecnemu klientowi zapoznanie się z podstawowymi warunkami finansowymi oferowanych usług, co może pozwolić mu oszacować orientacyjny koszt korzystania z usług banku oraz porównać je z usługami innych przedsiębiorców. Stawiając zarzut naruszenia art. 111 ust. 1 pkt 4 w zw. z art. 1 w zw. z art. 5 ust. 2 pkt 7 pr.bank. skarżąca zmierza *de facto* do wykazania, że, zawierając i wykonując umowę kredytu indeksowanego do walut obcych, bank jest zobowiązany do stosowania kursów

walutowych ze swojej tabeli kursowej i nie ma prawa zawrzeć w umowie innych przeliczników. Skarżąca pomija jednak, że art. 111 ust. 1 pkt 4 pr.bank. przewiduje jedynie ogólny obowiązek informacyjny banków i nie dotyczy przeliczników walutowych stosowanych w kredytach indeksowanych do walut obcych. Co więcej, w analizowanej sytuacji nie chodzi o to, że konsument po zapoznaniu się ze stosowanym przez bank kursem walutowym podejmował decyzję o związaniu się lub niezwiązaniu stosunkiem umownym, lecz o to, że w ramach stosunku umownego bank miał prawo swobodnie kształtować zakres obowiązków umownych obu stron.

Na podstawie art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 jej przepisom nie podlegają warunki umowy odzwierciedlające obowiązujące przepisy ustawowe. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał, że wyjątek określony w powołanym przepisie wymaga, aby konkretny warunek umowny odzwierciedlał treść przepisu prawa mającego zastosowanie między umawiającymi się stronami niezależnie od ich wyboru, ewentualnie mającego domyślne zastosowanie w braku odmiennego uzgodnienia między stronami, przy czym należy go interpretować ściśle (wyrok z 21 grudnia 2021 r., C-243/20, DP i SG przeciwko Trapeza Peiraios AE, i powołane tam dalsze orzecznictwo). Niewątpliwie kwestionowane postanowienia umowne nie stanowiły odzwierciedlenia postanowień ustawowych z art. 111 pr.bank.

12. Nie jest zasadny zarzut naruszenia art. 385¹ w zw. z art. 353¹ w zw. z art. 65 § 2 k.c. przez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że dla oceny abuzywności spornych postanowień umowy kredytu nie ma znaczenia normatywna treść umowy wynikająca z zawartego przez strony aneksu do umowy, na mocy którego sporne postanowienia umowy w pierwotnym brzmieniu nie miały już zastosowania w stosunku do stron.

Niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte nieskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną (uchwała składu siedmiu sędziów SN z 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56). Ewentualne czynności stron podjęte po zawarciu umowy mogą doprowadzić do sanowania abuzywnych postanowień umowy wyłącznie wtedy, jeśli wyrażają jednoznaczną

i stanowczą wolę konsumenta sanowania wadliwego postanowienia. Wyrażenie zgody na zmianę umowy przez wyeliminowanie niedozwolonego postanowienia (zastąpienie go innym, uzupełnienie itp.) – choćby zmiana ta była indywidualnie uzgodniona – nie może być traktowane samo przez się jako wyraz woli sanowania wadliwego postanowienia ze skutkiem *ex tunc* (uchwała SN z 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2; podobnie wyrok SN z 20 maja 2022 r., II CSKP 419/22, oraz z 30 czerwca 2022 r., II CSKP 676/22).

W sprawie niniejszej tymczasem nie ustalono, aby taki charakter miał i takie wymagania spełniał aneks do umowy kredytu zawarty przez strony 10 maja 2012 r. Jak wynika bowiem z ustaleń faktycznych Sądów *meriti* w aneksie tym przewidziano jedynie, że bank zapewnia kredytobiorcy możliwość dokonywania zmiany waluty spłaty kredytu ze złotych polskich na walutę waloryzacji oraz z waluty waloryzacji na złote w okresie obowiązywania umowy. Z treści aneksu z całą pewnością nie wynika ani jednoznacznie, wyraźnie i stanowczo ukierunkowana na sanowanie wadliwego postanowienia zgoda powódki, ani wyraźne wyeliminowanie abuzywnych postanowień.

13. Konsekwencją stwierdzenia, że dane postanowienie umowne ma charakter niedozwolony w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c., jest działająca *ex lege* sankcja bezskuteczności niedozwolonego postanowienia, połączona z przewidzianą w art. 385¹ § 2 k.c. zasadą związania stron umową w pozostałym zakresie (zob. np. wyrok SN z 8 lutego 2023 r., II CSKP 978/22, z powołanym w nim orzecnictwem). Zatem uznanie, że postanowienia określające zasady przeliczania kwoty kredytu udzielonego w CHF na złote polskie oraz uiszczanych spłat na walutę obcą są niedozwolonymi postanowieniami umownymi, oznacza, że zgodnie z art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. nie wiążą one powódki.

Ewentualne utrzymanie w mocy spornej umowy jako umowy kredytu indeksowanego do franka szwajcarskiego, co postulowane jest w zarzutach skargi kasacyjnej, wymagałoby uzupełnienia tej umowy określeniem sposobu ustalenia wartości tej waluty obcej na potrzeby wypłaty kredytu i spłaty kredytu. Nie sposób jednak uznać za uzasadnione zarzutów skargi kasacyjnej wskazujących na możliwość wypełnienia luki w umowie, powstałej na skutek usunięcia z niej odwołania

do tabeli kursowej banku (art. 385¹ § 1 k.c.), przez odwołanie się do art. 65 § 2 k.c. lub art. 358 § 2 k.c.

Po pierwsze, analizując dopuszczalność dokonywania wykładni umowy na podstawie art. 65 k.c. w celu utrzymania jej w mocy po wyeliminowaniu klauzul abuzywnych, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyjaśnił, że art. 5 i 6 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie temu, by sąd krajowy, który stwierdził nieuczciwy charakter warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem w rozumieniu art. 3 ust. 1 tej dyrektywy, dokonał wykładni tego warunku w celu złagodzenia jego nieuczciwego charakteru, nawet jeśli taka wykładnia odpowiadałaby wspólnej woli stron (wyrok z 18 listopada 2021 r., C-212/20, M.P. i B.P. przeciwko „A.” S.A., pkt 56). Trybunał przypomniał, że w przypadku stwierdzenia przez sąd krajowy nieważności nieuczciwego warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w taki sposób, iż niezgodny z tym artykułem jest przepis prawa krajowego dający sądowi krajowemu możliwość uzupełnienia tej umowy poprzez zmianę treści owego warunku (wyrok z 29 kwietnia 2021 r., C-19/20, I.W. i R.W. przeciwko Bank BPH, pkt 67, i powołane tam orzecznictwo).

Dokonanie postulowanej przez skarżącą wykładni na podstawie art. 65 k.c. sprowadzałoby się w rezultacie do zmiany treści klauzuli indeksacyjnej, ponieważ prowadziłoby do zmiany jej rozumienia przez wprowadzenie odesłania do „wartości rynkowej” waluty obcej. Jednak postanowienie uznane przez sąd za nieuczciwe nie powinno na podstawie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 być stosowane, a jego treść zmieniana (wyrok TSUE z 18 listopada 2021 r., C-212/20, M.P. i B.P. przeciwko „A.” S.A., pkt 70-71). Jedynie w wypadku, gdyby stwierdzenie nieważności nieuczciwego warunku zobowiązywało sąd do unieważnienia umowy w całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje, w związku z czym unieważnienie to skutkowałoby niejako ukaraniem konsumenta, sąd krajowy mógłby zastąpić ten warunek przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym.

Po drugie, jak wynika z jednolitego orzecznictwa Sądu Najwyższego odnoszącego się do postanowień niedozwolonych stosowanych w umowach kredytu denominowanego i indeksowanego, do takiej umowy nie może mieć zastosowania

art. 358 § 2 k.c. (zob. wyrok z 8 listopada 2023 r., II CSKP 2099/22, i tam powołane orzecznictwo). Wskazany przepis w aktualnym brzmieniu wszedł w życie dopiero 24 stycznia 2009 r., w związku z czym nie mógł być miarodajny do określenia treści zobowiązania wynikającego z umowy kredytu zawartej przed tym dniem. Artykuł 358 § 2 k.c. w nowej redakcji mógłby potencjalnie znajdować zastosowanie wyłącznie do stosunków ciągłych istniejących w chwili jego wejścia w życie. To zaś wymagałoby uznania, że stosunek prawny wynikający z umowy kredytu powstał, co należy jednak ocenić według stanu prawnego istniejącego w chwili zawarcia umowy. Przyjęcie, że umowa była nieważna lub bezskuteczna z powodu niemożności ustalenia wiążącego kursu waluty obcej w chwili jej zawarcia, oznacza, że stosunek prawny nigdy nie powstał, w związku z czym nie ma przedmiotu, do którego dałoby się zastosować wymieniony przepis.

Co więcej, zastosowanie art. 358 § 2 k.c. jest niemożliwe także z innego powodu. Przepis ten nie funkcjonuje jako całkowicie samodzielna jednostka redakcyjna, stąd jego rzeczywiste znaczenie należy odczytywać łącznie z art. 358 § 1 k.c. Zastosowanie art. 358 § 2 k.c. w kontekście § 1 tego przepisu jest więc wprost odniesione wyłącznie do przypadków, w których „przedmiotem zobowiązania” jest określona suma pieniężna wyrażona w walucie obcej. Podstawową założoną sytuacją jest w tym przypadku obowiązek spełnienia świadczenia bezpośrednio w walucie obcej, natomiast art. 358 § 1 k.c. przewiduje dla dłużnika upoważnienie przemienne zezwalające na spełnienie świadczenia także w walucie polskiej, chyba że ustawa, orzeczenie lub czynność prawna sprzeciwiają się takiej możliwości. Nie powinno ulegać wątpliwości, że w przypadku umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej (CHF), jak w niniejszej sprawie, zobowiązanie jest wyrażone w złotych polskich, a waluta obca stanowi jedynie miernik wartości zobowiązania zaciągniętego w walucie polskiej i świadczeń spełnianych przez kredytobiorców w walucie polskiej (klauszula indeksacyjna).

Po trzecie wreszcie, nie ma możliwości uzupełnienia luk w umowie spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych warunków, wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że treść czynności prawnej jest uzupełniana przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, które nie są zatem przepisami o charakterze dyspozytywnym lub

przepisami mającymi zastosowanie w konkretnych typach stosunków umownych, chyba że konsument wyrazi taką wolę w przypadku, gdy usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego zobowiązywałoby sąd do unieważnienia umowy jako całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie dotkliwe skutki. Wola konsumenta, który uważa, iż stwierdzenie nieważności całej umowy nie jest dla niego niekorzystne, przeważa nad wdrożeniem systemu ochrony, takiego jak zastąpienie nieuczciwego postanowienia i utrzymanie umowy w mocy.

14. Równocześnie nie można zgodzić się z pozwanym, że każdorazowo ustalenie nieważności umowy prowadzi do naruszenia zasad równości, pewności prawa i proporcjonalności. Wszak stwierdzenie nieważności umowy mieści się w wachlarzu sankcji, które dyrektywa 93/13 przewiduje w związku z wykorzystywaniem przez przedsiębiorcę nieuczciwych postanowień umownych. Nie można zapominać, że zagwarantowana konsumentom przez przepisy tej dyrektywy ochrona ukierunkowana jest m.in. na osiągnięcie skutku prewencyjnego w postaci zniechęcenia przedsiębiorców do wykorzystywania w zawieranych umowach nieuczciwych postanowień umownych. Z tego właśnie powodu Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyraźnie wyklucza, by sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych warunków zawartych w umowach (wyrok z 26 marca 2019 r., C-70/17 i C-179/17, Abanca Corporación Bancaria SA przeciwko Albertowi Garcíi Salamance Santosowi i Bankia SA przeciwko Alfonsowi Antoniowi Lau Mendozie i Verónice Yulianie Rodríguez Ramírez, pkt 54, i powołane w nim orzecznictwo).

15. Bezzasadny jest również zarzut naruszenia art. 411 pkt 2 k.c. przez uwzględnienie żądania powódki, mimo że wywiedzione żądanie zwrotu świadczenia nie zasługuje na aprobatę z uwagi na to, iż spełnienie świadczenia powoda czyniło zadość zasadom współżycia społecznego. Podkreślenia wymaga, że art. 411 pkt 2 k.c. słusznie jest w orzecznictwie interpretowany wąsko i stosowany w praktyce w odniesieniu do świadczeń *quasi*-alimentacyjnych czy związanych ze stosunkiem pracy (wyrok SN z 3 lutego 2011 r., I CSK 286/10; uchwała SN z 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40). W zasadzie nie ma więc potrzeby sięgania do niego w sytuacji, w której wzbogacony środkami pieniężnymi wypłaconymi przez bank w wykonaniu nieważnej umowy kredytu jest prawnie (a nie tylko moralnie) zobowiązany do jej zwrotu. W szczególności wtedy, gdy choćby możliwość

skorzystania z instytucji potrącenia wystarczająco zabezpiecza interesy banku związane z zaspokojeniem tego zobowiązania i jedynie od jego aktywności zależy skorzystanie z tej możliwości. Co więcej, wniosek przeciwny usankcjonowałby stan niezgodności z prawem, zrównując sytuację prawną podmiotów dokonujących prawnie ważnych czynności prawnych z sytuacją podmiotów, które spełniły świadczenie w wyniku czynności nieważnych (wyroki SN: z 15 grudnia 2022 r., II CSKP 1263/22; z 14 czerwca 2023 r., II CSKP 1716/22, i z 29 listopada 2023 r., II CSKP 1753/22).

Wreszcie przypomnieć trzeba, że ochrona konsumentów należy do priorytetowych zadań Unii Europejskiej (art. 38 Karty Praw Podstawowych). Konstrukcja zastosowana w art. 385¹ i 385² k.c. ma realizować dyrektywne zadanie sankcyjne, zniechęcając profesjonalnych kontrahentów zawierających umowy z konsumentami do wprowadzania do nich niedozwolonych postanowień. W związku z tym pozwany bank jako przedsiębiorca, który stosował klauzule niedozwolone, w sporze z konsumentem nie może – w ramach zarzutów obronnych – powoływać się skutecznie na klauzule generalne w postaci zasad współżycia społecznego (wyrok SN z 9 lutego 2024 r., II CSKP 13/23).

16. Bezzasadny jest również zarzut naruszenia art. 405 w zw. z art. 410 k.c. w odniesieniu do zasądzenia na rzecz powódki kwot dochodzonych jako zwrot składek z tytułu przystąpienia przez powoda do grupowego ubezpieczenia spłaty kredytu w zakresie poważnego zachorowania. Składki te świadczone były bowiem na poczet wykonania umowy kredytu, która została uznana – z powodu umieszczonych w niej klauzul abuzywnych – za nieważną. Wszystko zaś co było świadczone na podstawie nieważnej umowy, podlega zwrotowi jako świadczenie nienależne.

17. Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną i zgodnie z art. 98 § 1, 3 w zw. z art. 99 k.p.c. oraz § 2 pkt 7 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 i § 20 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych obciążył skarżącego kosztami postępowania kasacyjnego.

(R.N.)

[a]